

Доказування майнової шкоди в господарських кримінальних правопорушеннях

Віталій Усатий *

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3325-4530>,
e-mail: usatii.v.o@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.2.2025.13 УДК 343.985(477)

Надійшло 15.05.2025 / Рецензовано 21.05.2025 / Прийнято до друку 25.06.2025 /
Доступно онлайн 30.06.2025

Мета статті — з'ясувати особливості доказування майнової шкоди під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. З'ясовано, що завдання із доказування майнової шкоди у господарських кримінальних правопорушеннях є обов'язковою складовою кримінальної процесуальної діяльності. За цими видами кримінальних правопорушень збирання доказів є компетенцією слідчого, а окремі дослідження — судових експертів, спеціалістів, ревізорів та ін. Завдану кримінальним правопорушенням шкоду потрібно довести саме у кримінальному провадженні. Важливо також реалізувати комплекс заходів із відшкодування (компенсації) як на стадії досудового провадження, так і під час судового розгляду кримінального провадження (справи). За загальним правилом, у кримінальному провадженні підлягають відшкодуванню або компенсації матеріальні й нематеріальні блага. На стадії досудового розслідування збирають документи, допитують свідків, потерпілих і підозрюваних, ініціюють проведення судових експертиз із метою засвідчити факт завдання майнової шкоди. Обрання конкретного заходу зумовлюють стадія кримінального провадження, особливості слідчої ситуації, а також усвідомлення того, що мети запланованого заходу можна досягти за цих умов. Окремлено окремі аспекти доказування майнової шкоди у господарських кримінальних правопорушеннях, для більшості з яких вона має вирішальне значення у кримінально-правовому контексті. Правові, організаційні й тактичні засади реалізації способів збирання доказів на

підтвердження майнової шкоди під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності стануть предметом наших подальших досліджень.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; господарська діяльність; доказування; доказ; майнова шкода; процесуальна дія; судова експертиза.

Постановка наукової проблеми

Захист прав і свобод людини та громадянина — фундаментальне завдання держави, на виконання якого потрібно спрямувати діяльність усіх його інституцій. Відновлення порушених прав має стати закономірним результатом діяльності із розв'язання спору, який призвів до погіршення майнового становища особи. Суспільно небезпечні наслідки у вигляді майнової шкоди, що є наслідком учинення кримінального правопорушення, є підставою для вжиття низки кримінальних процесуальних заходів щодо відшкодування такої шкоди потерпілій особі.

Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності пов'язані з учиненням різноманітних посягань на суспільні відносини (які своєю чергою пов'язані з упровадженням і забезпеченням обігу грошових коштів та цінних паперів), на правову систему оподаткування, процедури бюджетного й валютного регулювання, передбачений законодавцем порядок переміщення товарів через митний кордон і провадження підприємницької діяльності¹. Ця група кримінальних правопорушень є доволі численною, а об'єднує їх низка спільних ознак, однією з яких є спри-

чинення шкоди особі, суспільству або державі. Із урахуванням викладеного, учені виокремлюють певною мірою самостійні види злочинів і кримінальні проступки у групі господарських кримінальних правопорушень, поміж яких:

- 1) учинені у сфері обігу грошей, цінних паперів та інших документів;
- 2) пов'язані з порушенням обумовленого митними правилами порядку переміщення предметів через митний кордон України;
- 3) скоєні у сфері приватизації державного та комунального майна;
- 4) пов'язані з учиненням протиправних діянь у сфері оподаткування та загальнообов'язкового державного соціального страхування;
- 5) учинені у сфері забезпечення добросовісної конкуренції;
- 6) такі, що посягають на суспільні відносини із забезпечення діяльності фондового ринку;
- 7) скоєні у сфері забезпечення порядку зайняття підприємницькою або іншою господарською діяльністю;
- 8) учинені у бюджетній сфері;
- 9) пов'язані із забезпеченням прав кредиторів².

Механізм учинення більшості із цих кримінальних правопорушень перед-

- 1 Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 169—175. URL: <http://dudorov.com.ua/images/download/stattya-zlochiny-u-sferi-gospodarskoji-diyalnosti.pdf> (дата звернення: 30.04.2025).
- 2 Винник А. О., Мармура О. З., Пасека О. Ф. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (в схемах) : навч. посіб. / за ред. О. Ф. Пасеки. Львів, 2023. С. 6. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5342/1/gospprav.pdf> (дата звернення: 13.04.2025).

бачає реалізацію комплексу діянь, які містять учинення правочинів, проведення фінансових операцій тощо, що неодмінно завдають майнової шкоди. Так, в окремих складах кримінальних правопорушень законодавець передбачив спричинення шкоди як кваліфікаційної обставини. Зокрема, ч. 3 ст. 206 Кримінального кодексу України (далі — *КК України*) передбачає відповідальність за протидію законній господарській діяльності, що завдала великої шкоди³. Протиправне заволодіння суб'єктом майном підприємства, установи й організації (ст. 206-2 КК України) призводить до обернення цих матеріальних об'єктів на його користь або користь третіх осіб, оскільки створює передумови для вільного розпорядження цим майном⁴.

Легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансування тероризму (ст. 209 і 258-5 КК України) призводять до заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб⁵.

Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) за ст. 212 КК України призводить до ненадходження до бюджету або державного цільового фонду коштів у значному розмірі, а кримінальну відповідальність за несплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхуван-

ня за ст. 212-1 КК України обумовлено у зв'язку із ненадходженням активів до коштів відповідних фондів у значних розмірах⁶.

Завдання великої матеріальної шкоди державі або кредиторів є підставою для відповідальності. Стійка фінансова неспроможність (банкрутство), і як наслідок — завдання великої матеріальної шкоди державі або кредиторів, — настає у зв'язку із доведенням суб'єкта господарської діяльності до банкрутства.

У ч. 4 ст. 220-1 КК України передбачено відповідальність за порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності, які призвели, зокрема, до незаконного збільшення суми витрат Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, пов'язаних із виведенням банку з ринку⁷. Цілий комплекс матеріальних наслідків настає у зв'язку з маніпулюваннями на організованих ринках. Це і заподіяння значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, і отримання фізичною особою або третіми особами прибутку у значних розмірах, і уникнення такими особами збитків у значних розмірах⁸. Подібні наслідки є обов'язковими в разі незаконного використання інсайдерської інформації (ст. 232-1 КК України)⁹.

Те саме стосується і незаконного використання інсайдерської інформації

3 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін, та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.04.2025).

4 Там само.

5 Там само.

6 Там само.

7 Там само.

8 Там само.

9 Там само.

щодо оптових енергетичних продуктів (ст. 232-3 КК України), адже це діяння зумовлює настання наслідків у вигляді:

- 1) отримання безпідставної фінансової вигоди у значному обсязі особою, яка вчинила відповідні дії, або іншими особами;
- 2) уникнення суттєвих фінансових утрат учасником оптового ринку енергії або сторонніми особами;
- 3) завдання істотної шкоди правам, свободам або законним інтересам окремих осіб, а також державним, суспільним або корпоративним інтересам, що охороняються законом¹⁰.

Заподіяння матеріальної шкоди у значному розмірі є підставою для кваліфікації дій особи за:

- 1) ознаками підроблення документів, поданих для реєстрації випуску цінних паперів;
- 2) приховування інформації про діяльність емітента (ст. 232-2 КК України);
- 3) завдання матеріальної шкоди у значному розмірі¹¹.

Істотна шкода суб'єктові господарювання є складовою об'єктивної сторони у таких кримінальних правопорушеннях:

- 1) незаконне збирання із метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231 КК України);
- 2) розголошення комерційної або банківської таємниці чи професійної таємниці на ринках капіталу й організованих товарних ринках (ст. 232 КК України)¹² тощо.

Для більшості кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності характерне настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді майнової шкоди (зокрема, збитків, упущеної вигоди тощо)¹³. Це актуалізує завдання із доказування цього факту, що, безумовно, потребує збирання відповідних доказів, а це, вочевидь, неможливе без компетентного супроводу обізнаними особами у сфері економіки, фінансів, бухгалтерських знань тощо кримінальної процесуальної діяльності представників сторони обвинувачення.

Мета статті

З'ясувати особливості доказування майнової шкоди під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

Методи дослідження

Методологічним підґрунтям дослідження є загальнонаукові, спеціальні та філософські методи наукового пізнання, які сукупно забезпечили комплексне, послідовне й обґрунтоване висвітлення питань, пов'язаних із доказуванням майнової шкоди у кримінальних провадженнях у сфері господарської діяльності.

Системно-структурний підхід допоміг розглянути доказування як інтегровану частину кримінального процесу, визначити його складові та з'ясувати їх взаємозв'язок у межах досудового розслідування і судового розгляду.

Діалектичний метод забезпечив дослідження правових явищ у розвитку та

10 Кримінальний кодекс ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.04.2025).

11 Там само.

12 Там само.

13 Винник А. О., Мармура О. З., Пасека О. Ф. Зазнач. твір. 160 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5342/1/gospprav.pdf> (дата звернення: 13.04.2025).

взаємозв'язку, що особливо важливо для розгляду змін у підходах до доказування шкоди в господарських кримінальних правопорушеннях.

Системно-функціональний метод дав змогу оцінити функційне призначення окремих процесуальних інституцій (наприклад, цивільного позову у кримінальному провадженні) у контексті досягнення мети — відшкодування шкоди.

Методи формальної логіки — аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання — задіяно для побудови аргументованих суджень, формування логічно послідовних висновків, а також для конструювання класифікаційних підходів до форм і способів збирання доказів.

Юридико-догматичний метод сприяв аналізу нормативно-правових актів, що регламентують порядок визначення та доказування майнової шкоди, а та-

кож повноваження слідчих, прокурорів і суддів у цій сфері.

Інтерпретаційний (тлумачний) метод допоміг з'ясувати зміст правових норм, пов'язаних із реалізацією права на відшкодування шкоди в межах кримінального провадження, з урахуванням судової практики та доктринального тлумачення.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Різноманітні аспекти застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні, що є типовими для забезпечення процедури доказування у господарських кримінальних правопорушеннях, досліджували на монографічному рівні: В. Діденко¹⁴, Г. Дондик¹⁵, Н. Дондик¹⁶, Ю. Ковальов¹⁷, І. Петрова¹⁸, І. Пиріг¹⁹, О. Семенюк²⁰, Е. Сімакова-Єфремян²¹, О. Шевченко²²,

- 14 Діденко В. Л. Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у бюджетній сфері : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2024. 238 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/2024/1/1/d.pdf (дата звернення: 20.04.2025).
- 15 Дондик Г. П. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні злочинів у сфері сільськогосподарського виробництва : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2011. 256 с.
- 16 Дондик Н. Я. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 208 с.
- 17 Ковальов Ю. Ю. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних злочинів : дис. ... д-ра філос. у галузі права. Харків, 2021. 251 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U100819> (дата звернення: 20.04.2025).
- 18 Петрова І. А. Теоретико-правові та організаційно-методологічні засади регулювання судово-товарознавчих експертиз споживчих товарів : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 541 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0512U000231> (дата звернення: 01.05.2025).
- 19 Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 368 с. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/monogr.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).
- 20 Семенюк О. А. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... д-ра філос. у галузі права. Київ, 2024. 253 с. URI: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/29848> (дата звернення: 01.05.2025).
- 21 Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2017. 392 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0517U000760> (дата звернення: 01.05.2025).
- 22 Шевченко О. В. Використання спеціальних товарознавчих знань під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 317 с.

О. Шрамко²³, М. Щербаковський²⁴ та ін. Метою більшості згаданих авторів стало вироблення правових та організаційних засад використання процесуальних і непроцесуальних форм застосування спеціальних знань під час досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Автори сформулювали поняття спеціальних знань з урахуванням їх галузевого розподілу, схарактеризували правові, тактичні й організаційні форми їх застосування на стадії досудового розслідування певних видів і груп кримінальних правопорушень, окреслили функції

та провідні напрями діяльності спеціалістів, зважаючи на їхню спеціалізацію.

Окремі аспекти розслідування та доказування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності висвітлено у працях: Т. Барабаш²⁵, А. Волобуєва²⁶, В. Гусевої та В. Кікінчука²⁷, О. Курмана²⁸, Г. Мудрецької²⁹, Р. Степанюка³⁰, С. Тюленева³¹, С. Трача³² та ін.

Окрім цього, проблематику визначення завданої потерпілій стороні шкоди через учинення щодо неї кримінального правопорушення піддано аналізу в дослідженнях із кримінального процесу, зокрема, у монографічних

- 23 Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філос. у галузі права. Київ, 2021. 269 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0821U102258> (дата звернення: 01.05.2025).
- 24 Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 40 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2582> (дата звернення: 01.05.2025).
- 25 Барабаш Т. М. Предмет доказування у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 215 с.
- 26 Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2001. 407 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0502U000216> (дата звернення: 01.05.2025).
- 27 Кікінчук В. В. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з використанням бюджетних коштів в агропромисловому комплексі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2014. 21 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14147/1/Kikinchuk_2014.pdf (дата звернення: 01.05.2025) ; Кікінчук В. В., Гусева В. О. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з протиправним поглинанням та захопленням підприємств, сільськогосподарських земель, порушенням прав їх законних власників (рейдерство) : наук.-метод. рек. Харків, 2020. 58 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9813> (дата звернення: 01.05.2025).
- 28 Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 218 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0402U002349> (дата звернення: 01.05.2025).
- 29 Мудрецька Г. В. Методика розслідування викрадень бюджетних коштів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2011. 17 с.
- 30 Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2012. 475 с.
- 31 Тюленев С. А. Можливості почеркознавчої експертизи у розслідуванні рейдерства. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. 2023. Вип. 14. С. 29—41. DOI: [10.32782/2522-9656/2024-14-3](https://doi.org/10.32782/2522-9656/2024-14-3) (дата звернення: 05.05.2025) ; Його ж. Призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. *Право і безпека*. 2024. № 1 (92). С. 112—122. DOI: [10.32631/pb.2024.1.10](https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.10) (дата звернення: 05.05.2025).
- 32 Трач С. С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні : монографія. Одеса, 2023. 452 с.

працях В. Васильєва³³, І. Воробійової³⁴, Д. Любезнікова³⁵, Р. Корякіна³⁶, А. Стебелева³⁷, І. Татарина³⁸ та ін.

Незважаючи на значний внесок учених, слід констатувати, що проблематику доказування майнової шкоди в аспекті досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності на науковій ниві поки що не відображено. Тож таке специфічне питання зумовлює потребу активізувати наукові пошуки у цьому напрямі.

Викладення основного матеріалу дослідження

Відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, право на відшкодування шкоди закріплено за потерпілим і цивільним позивачем як одна з передбачених законом гарантій. Цивільного позивача наділено правами й обов'язками, окресленими для потерпілого в межах, що стосуються подання

та розгляду цивільного позову: він має право як підтримувати свою вимогу про відшкодування, так і відмовитися від неї до моменту, коли суд перейде до нарадчої кімнати для ухвалення рішення. Отже, цивільний позивач, подібно до потерпілого, має право в межах кримінального провадження вимагати компенсації завданої йому шкоди через учинення кримінального правопорушення³⁹. Вироблення правових підходів до практичного розв'язання цих питань у правозастосуванні відбувалося тривалий час, підтвердженням чого є положення постанов пленумів Верховного Суду України 1989–1995 рр.: «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна»⁴⁰; «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди»⁴¹; «Про судову

33 Васильєв В. В. Правове регулювання відшкодування шкоди, завданої злочином : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9997> (дата звернення: 01.05.2025).

34 Воробійова І. А. Забезпечення та вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.

35 Любезніков Д. О. Досудове відшкодування заподіяної шкоди кримінальним правопорушенням : дис. ... д-ра філос. у галузі права. Ірпінь, 2024. 243 с. URL: <https://surl.li/dpqxab> (дата звернення: 01.05.2025).

36 Корякін Р. В. Реституція у сучасному кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 20 с.

37 Стебелев А. М. Правове регулювання відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 204 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/12500> (дата звернення: 01.05.2025).

38 Татарин І. І. Забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, на досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 220 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0416U001222> (дата звернення: 01.05.2025).

39 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

40 Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна : постанова Пленуму ВСУ від 31.03.1989 р. № 3 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-89#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

41 Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди : постанова Пленуму ВСУ від 27.03.1992 р. № 6 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»⁴² тощо. Ці документи відіграють важливу роль у формуванні єдиної судової практики та правового підходу до розгляду питань, пов'язаних із компенсацією матеріальної і немайнової шкоди, завданої злочином, однак більшість із цих положень застаріла й суттєво не визначає процедури доказування майнової шкоди саме від господарських кримінальних правопорушень.

За загальним правилом, у кримінальному провадженні підлягають відшкодуванню або компенсації матеріальні та нематеріальні блага. Як зауважено у правничій літературі, компенсація має охоплювати такі елементи: спричинені збитки, фізичні й моральні страждання (якщо кримінальне правопорушення вчинено щодо фізичної особи); утрачені можливості (упущену вигоду). Поміж форм відшкодування завданої шкоди виокремлюють позовні та непозовні форми компенсації. Говорячи про механізми відшкодування, варто зауважити, що кожен із них — незалежно від того, чи йдеться про добровільне відшкодування особою, яка заподіяла шкоду, або третіми особами від її імені; чи про застосування респитуції; чи про реалізацію інституту цивільного позову, — має бути спрямований на повне й еквівалентне відшкодування всіх видів шкоди, завданих злочином.

Спричинену кримінальним правопорушенням шкоду потрібно довести саме у кримінальному провадженні. Саме у ньому важливо реалізувати

комплекс потрібних заходів щодо відшкодування (компенсації) як на стадії досудового провадження, так і під час судового розгляду кримінального провадження (справи)⁴³.

Доказування факту спричинення фізичній або юридичній особі господарським кримінальним правопорушенням майнової шкоди належить до обов'язкових обставин розслідування, оскільки саме ця шкода є визначальною для набуття особою статусу потерпілої у кримінальному провадженні. Засвідчення цього факту відбувається на підставі різних доказів: механізм з'ясування таких фактів у законодавстві передбачено лише щодо окремих з них. Зокрема, визначення розміру матеріальних збитків, завданих кримінальним правопорушенням, належить до обов'язкових обставин призначення експертизи лише за умови, якщо потерпілий не може їх визначити й не надав документа, що підтверджує розмір такої шкоди⁴⁴.

На етапі отримання заяви про вчинення одного із господарських кримінальних правопорушень або певної групи злочинів і кримінальних проступків (до та під час унесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань⁴⁵) дізнавач, детектив, слідчий або керівник органу досудового розслідування (із метою з'ясувати обсяг і характер завданої кримінальним правопорушенням майнової шкоди) мають право здійснювати такі дії:

- 1) направляти запити до компетентних органів державної влади, а та-

42 Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постановою Пленуму ВСУ від 31.03.1995 р. № 4 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

43 Любезніков Д. О. Зазнач. твір. С. 38. URL: <https://surl.li/dpqxab> (дата звернення: 01.05.2025).

44 Кримінальний процесуальний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).

45 Єдиний реєстр досудових розслідувань : вебсайт. URL: <https://erdr.gp.gov.ua/erdr/erdr.web.system.LoginPage.cls> (дата звернення: 01.05.2025).

кож посадових осіб підприємств, установ і організацій з метою отримати відомості, необхідні для визначення виду, обсягу й характеру завданої шкоди;

- 2) отримувати пояснення про обставини події (у яких необхідно максимально конкретизувати інформацію про розмір і характер збитків), отримувати та долучати до заяви про вчинення кримінального правопорушення документи й інші джерела інформації, що підтверджують викладені у заяві обставини.

Допит (після відкриття кримінального провадження) потерпілого або залученого представника потерпілого, якщо ним є юридична особа, спрямований на з'ясування відомостей про:

- завдану шкоду;
- власника (володільця) активів, щодо якого вчинено посягання;
- усіх власників (співвласників) таких активів;
- назву, кількість, індивідуальну й загальну вартість викраденого;
- характерні ознаки активів, які дадуть змогу надалі їх ідентифікувати;
- форму власності майна — чи належить воно безпосередньо потерпілому, іншій фізичній особі, юридичній особі, державній або комунальній установі, громадському об'єднанню, акціонерному товариству, банку тощо. Такий підхід забезпечує якісне документування матеріальної шкоди вже на ранньому етапі розслідування та створює підґрунтя для подальшого цивільного позову або компенсації завданих збитків.

Під час провадження початкового етапу розслідування господарського кримінального правопорушення пред-

ставники органу досудового розслідування мають право долучати до матеріалів кримінального провадження результати проведених перевірок уповноважених осіб, які містять додатки, фінансові й бухгалтерські документи і в яких зазначено конкретні суми завданої кримінальним правопорушенням майнової шкоди, акти ревізій, висновки експертів і спеціалістів, документи, які засвідчують розмір шкоди, тощо.

До деяких відомостей, що становлять охоронювану законом таємницю, сторона обвинувачення може отримати тимчасовий доступ на підставі відповідної ухвали. Окрім того, за відсутності всієї потрібної інформації слідчий має право витребувати в посадових осіб додаткові документи та предмети, які містять відомості про конкретні суми завданої майнової шкоди.

Представник сторони обвинувачення має право призначати судову експертизу, брати участь у її проведенні й отримувати висновок експерта. Так, у провадженнях про господарські кримінальні правопорушення судово-економічну експертизу призначають для виконання таких завдань:

- установлення обґрунтованості нестач або надлишків грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей на підприємствах, в установах та організаціях, а також визначення періоду їх виникнення на підставі первинних документів;
- аналіз відповідності документального оформлення операцій, пов'язаних із отриманням, зберіганням, виробництвом, реалізацією товарно-матеріальних цінностей, грошових ресурсів, основних засобів і наданням послуг;
- перевірка правомірності й достовірності відображення у бухгалтерському обліку господарських

операцій щодо основних засобів, матеріальних активів, готівки, цінних паперів та інших ресурсів;

- установа правильності облікового відображення нарахування та виплати заробітної плати, а також інших видів виплат;
- оцінка⁴⁶ документального обґрунтування податкової бази з податку на прибуток, задекларованої платником, а також перевірка правильності визначення суми податкових зобов'язань, яка підлягає сплаті згідно з даними податкового контролю за конкретний звітний період;
- перевірка правильності формування податкових зобов'язань і податкового кредиту з податку на додану вартість (далі — ПДВ), визначення ПДВ до сплати та ПДВ, заявленого до бюджетного відшкодування;
- документальна оцінка окремих елементів податкових зобов'язань і зборів, визначених платником у поданих деклараціях, звітах або розрахунках.

Слід зауважити, що здійснення експертами-економістами комплексної перевірки фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій та установ (із метою виявити факти порушення законодавства, зокрема податкового, і відповідальних за такі порушення осіб) не належить до компетенції економічної експертизи. Такі дії належать до

повноважень органів державного фінансового й податкового контролю⁴⁷.

Об'єктами судово-економічної (судово-бухгалтерської) експертизи є такі категорії матеріалів:

- 1) первинні бухгалтерські документи, що підтверджують здійснення господарських операцій;
- 2) облікові реєстри, у яких зафіксовано господарські процеси (наприклад, книги, журнали-ордери, оборотні відомості, облікові картки тощо);
- 3) інформація в електронному вигляді (зокрема, бухгалтерські дані, які обробляють або зберігають за допомогою комп'ютерної техніки);
- 4) документи бухгалтерської звітності, до яких належать звіти касирів, авансові звіти, товарні звіти матеріально відповідальних осіб тощо;
- 5) фінансова звітність підприємства, яку подають за обумовленими формами;
- 6) інвентаризаційні документи (зокрема, описи майна, звіряльні відомості, протоколи засідань інвентаризаційних комісій, пояснення матеріально відповідальних осіб);
- 7) акти проведення ревізій, оформлені контрольними органами;
- 8) інші офіційні документи (зокрема: накази про приймання на роботу або звільнення з неї, трудові договори й контракти, угоди про матеріальну відповідальність, бан-

46 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Проте, зважаючи на стале застосування в чинних нормативно-правових актах, що регулюють експертну діяльність, згаданих помилкових словоформ, ми змушені оперувати у цій праці саме ними.— *Ред.*

47 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

ківська кореспонденція, довідки тощо);

- 9) протоколи слідчих (розшукових) дій — допити обвинувачених і свідків, протоколи очних ставок, огляду й вилучення документів;
- 10) неофіційні документи, які (попри відсутність офіційного статусу) мають значення для експертного дослідження;
- 11) висновки спеціалістів інших видів експертиз (товарознавчої, будівельної, технічної тощо);
- 12) інші документи, що регламентують діяльність суб'єкта господарювання та можуть мати доказове або допоміжне значення у процесі експертизи⁴⁸.

Зауважимо, що механізм відшкодування завданої майнової шкоди передбачає накладення арешту на майно, подання цивільного позову, застосування реституції. Окрім цього, підозрюваний (за добровільної згоди) може передати потерпілому рівноцінне майно, а також надати інші послуги, які мають певне ціннісне значення для потерпілого.

Висновки

Доказування майнової шкоди у господарських кримінальних правопорушеннях є обов'язковою складовою кримінальної процесуальної діяльності. Збирання доказів за цим різновидом правопорушень є компетенцією слідчого, а окремі дослідження — прерогативою судових експертів, спеціалістів, ревізорів тощо. Завдану кримінальним правопорушенням шкоду потрібно довести саме у кримінальному провадженні. Важливо також реалізувати комплекс заходів із відшкодування (компенсації) як на стадії досудового провадження, так і під час судового роз-

гляду кримінального провадження (справи).

За загальним правилом, у кримінальному провадженні підлягають відшкодуванню або компенсації матеріальні й нематеріальні блага. На стадії досудового розслідування збирають документи, допитують свідків, потерпілих і підозрюваних, ініціюють проведення судових експертиз із метою засвідчити факт завдання майнової шкоди. Обрання конкретного заходу зумовлюють стадія кримінального провадження, особливості слідчої ситуації, а також усвідомлення того, що мети запланованого заходу можна досягти за цих умов.

Окреслено окремі аспекти доказування майнової шкоди у господарських кримінальних правопорушеннях, для більшості з яких вона має вирішальне значення в контексті кримінально-правової оцінки. Правові, організаційні й тактичні засади реалізації способів збирання доказів на підтвердження майнової шкоди під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності стануть предметом наших подальших досліджень.

Proving Property Damage in Economic Criminal Offenses

Vitalii Usatii

The primary concerns of this paper are to define peculiarities of proving property damage in the course of pre-trial investigation into economic criminal offenses. It is demonstrated that proving property damage in economic criminal offenses is an obligatory component of criminal procedure. According to these types of criminal offenses, evidence collection falls within the investigator's competency. However, certain studies are the exclusive domain

48 Волкова І. А. Судово-бухгалтерська експертиза : навч. посіб. Київ, 2009. С. 18.

of forensic experts, specialists, auditors, etc. The damage resulting from a criminal offense should be proven in criminal proceedings. It is also vital to introduce a set of compensation (indemnification) measures both at the pre-trial stage and during the criminal trial. Under the general rule, tangible and intangible benefits shall be indemnified or compensated for in criminal proceedings. During the pre-trial investigation stage, documents are collected, witnesses, victims, and suspects are interrogated, and forensic examinations are initiated to verify the occurrence of property damage. The choice of a particular measure depends on the stage of criminal proceedings, peculiarities of the investigative situation, and realization that the planned measure's purpose can be fulfilled under these conditions. The author outlines some aspects of proving property damage in economic criminal offenses, for most of which it is of decisive importance in the context of criminal law. Our subsequent research will focus on the legal, organizational, and tactical principles involved in collecting evidence of property damage during the pre-trial investigation of economic crimes.

Keywords: criminal offense; economic activity; proving; evidence; property damage; procedural action; forensic examination.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізованні даних, рішеннях про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Barabash, T. M. (2003). *Predmet dokazuvannia u kryminalnykh spravakh pro ukhylennia vid splaty podatkiv, zboriv, inshykh obov'iazkovykh platezhiv* [Proving subject in criminal cases of evasion from taxes, fees or other mandatory payments] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Didenko, V. L. (2024). *Vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni kryminalnykh pravoporushen u biudzhethnii sferi* [The use of special knowledge during the investigation of criminal offenses in the budgetary sphere] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Dnipro. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/2024/1/1/d.pdf [in Ukrainian].
- Dondyk, H. P. (2011). *Vykorystannia spetsialnykh bukhhalterskykh znan pry rozsliduvanni zlochyniv u sferi silskohospodarskoho vyrobnytstva* [Applying specific accounting expertise to investigate crimes in agricultural production] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
- Dondyk, N. Ya. (2006). *Vykorystannia spetsialnykh bukhhalterskykh znan pry rozsliduvanni ekonomichnykh zlochyniv* [Applying specific accounting expertise to investigate economic crimes] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Dudorov, O. O. (2014). *Zlochyny u sferi hospodarskoi diialnosti: osoblyvosti kryminalnoi vidpovidalnosti* [Crimes against economic practices: particular issues of criminal liability]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. № 1 (2). URL: <http://dudorov.com.ua/images/download/stattya-zlochyni-u-sferi-gospodarskoji-diyalnosti.pdf> [in Ukrainian].
- Kikinchuk, V. V. (2014). *Metodyka rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh z vykorystanniam biudzhethnykh koshtiv v ahropromyslovomu kompleksi* [Methods of investigating crimes involving the use of budget funds in agroindustrial complex] : avtoref.

- dys. ... kand. yuryd. nauk. Dnipropetrovsk. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14147/1/Kikinchuk_2014.pdf [in Ukrainian].
- Kikinchuk, V. V., Husieva, V. O. (2020). *Osoblyvosti rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, pov'iazanykh z protypravnym pohlyanniam ta zakhopleniam pidpriemstv, silskohospodarskykh zemel, porushenniam prav yikh zakonnykh vlasnykiv (reiderstvo)* [Peculiarities of investigation of criminal offenses related to the illegal acquisition and seizure of enterprises, agricultural land, violation of the rights of their rightful owners (raiding)] : nauk.-metod. rek. Kharkiv. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9813> [in Ukrainian].
- Koriakin, R. V. (2006). *Restytutsiia u suchasnomu kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Restitution in modern criminal process of Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Kovalov, Yu. Yu. (2021). *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia koruptsiinykh zlochyniv* [Use of special knowledge in the investigation of corruption crimes] : dys. ... d-ra filos. u haluzi prava. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info.ua/document/0821U100819> [in Ukrainian].
- Kurman, O. V. (2002). *Metodyka rozsliduvannia shakhraistva z finansovymy resursamy* [The methods of the investigation of swindling with financial resources] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info.ua/document/0402U002349> [in Ukrainian].
- Liubeznikov, D. O. (2024). *Dosudove vidshkoduвання zapodiianoї shkody kryminalnym pravoporushenniam* [Pretrial compensation for damage caused by a criminal offense] : dys. ... d-ra filos. u haluzi prava. Irpin. URL: <https://surl.li/dpqxab> [in Ukrainian].
- Mudretska, H. V. (2011). *Metodyka rozsliduvannia vykraden biudzhetsykh koshtiv* [Methodology for investigating theft of budget funds] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Irpin [in Ukrainian].
- Petrova, I. A. (2012). *Teoretyko-pravovi ta orhanizatsiino-metodolohichni zasady rehulivannia sudovo-tovaroznachykh ekspertyz spozhyvchykh tovariv* [Theoretical-legal and organizational-methodological bases of regulation of the forensic and commodity examinations of consumer goods] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info.ua/document/0512U000231> [in Ukrainian].
- Pyrih, I. V. (2015). *Teoretyko-prykladni problemy ekspertnoho zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia* [Theoretical and applied problems of expert support in pre-trial investigation] : monohrafiia. Dnipropetrovsk. URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/mo-nogr.pdf> [in Ukrainian].
- Semeniuk, O. A. (2024). *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia pryvlasnennia, roztraty maina abo zavolodinnia nym shliakhom zlovzhyvannia sluzhbovym stanovyschem* [Use of special knowledge during the investigation of appropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position] : dys. ... d-ra filos. u haluzi prava. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/29848> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskiy, M. H. (2016). *Teoretyko-metodolohichni ta prakseolohichni zasady sudovykh ekspertyz u kryminalnomu protsesi* [Theoretical, Methodological and Praxeological Principles of Forensic Expertise in Criminal Proceedings] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2582> [in Ukrainian].
- Shevchenko, O. V. (2017). *Vykorystannia spetsialnykh tovaroznavchykh znan pid chas dosudovoho rozsliduvannia* [Applying specific commodity expertise during pre-trial investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Shramko, O. M. (2021). *Vykorystannia spetsialnykh znan pid chas rozsliduvannia koruptsiinykh kryminalnykh pravoporushen* [Use of special knowledge in the investigation of corruption offenses] : dys. ... d-ra filos. u haluzi prava. Kyiv. URL: <https://uacademic.info.ua/document/0821U102258> [in Ukrainian].
- Simakova-Iefremian, E. B. (2017). *Teoretyko-pravovi ta metodolohichni zasady kompleksnykh sudovo-ekspertnykh doslidzhen* [Theoretical-legal

- and methodological foundations of complex forensic research] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0517U000760> [in Ukrainian].
- Stepaniuk, R. L. (2012). *Teoretychni zasady metodyky rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh u biudzhetnii sferi Ukrainy* [Theoretical foundations of the methodology for investigating crimes committed in the budgetary sphere of Ukraine] : dys ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Stiebieliev, A. M. (2016). *Pravove rehulivannia vidshkoduvannia (kompensatsii) shkody u kryminalnomu protsesi Ukrainy* [Legal regulation of damages reimbursement (compensation) in criminal proceedings Ukraine] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/handle/123456789/12500> [in Ukrainian].
- Tataryn, I. I. (2015). *Zabezpechennia vidshkoduvannia shkody, zapodiianoï kryminalnym pravoporushenniam, na dosudovomu rozsliduvanni* [Ensuring of compensation for damage caused by a criminal offence at pre-trial inquiry] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Lviv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0416U001222> [in Ukrainian].
- Tiulieniev, S. A. (2023). *Mozhlyvosti pocherkoznavchoï ekspertyzy u rozsliduvanni reiderstva* [Forensic Handwriting Examination Possibilities in the Investigation of Raiding]. *Visnyk Odeskoho naukovo-doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz Ministerstva yustytzii Ukrainy*. Vyp. 14. DOI: [10.32782/2522-9656/2024-14-3](https://doi.org/10.32782/2522-9656/2024-14-3) [in Ukrainian].
- Tiulieniev, S. A. (2024). *Pryznachennia sudovykh ekspertyz pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, pov'iazanykh iz reiderstvom* [Appointment of forensic examinations in the course of investigation of criminal offences related to raiding]. *Pravo i bezpeka*. № 1 (92). DOI: [10.32631/pb.2024.1.10](https://doi.org/10.32631/pb.2024.1.10) [in Ukrainian].
- Trach, S. S. (2023). *Kryminalistychna metodyka rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen u sferi hospodarskoi diialnosti v Ukraini* [Forensic methodology for investigating criminal offenses involving economic activity in Ukraine] : monohrafiia. Odesa [in Ukrainian].
- Vasyliiev, V. V. (2016). *Pravove rehulivannia vidshkoduvannia shkody, zavdanoi zlochynom* [Legal regulation of compensation for harm caused by the crime] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv [in Ukrainian].
- Volkova, I. A. (2009). *Sudovo-bukhhalterska ekspertyza* [Forensic accounting examination] : navch. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Volobuiev, A. F. (2001). *Naukovi osnovy kompleksnoi metodyky rozsliduvannia korystyvykh zlochyniv u sferi pidpriiemnytstva* [Scientific fundamentals of complex investigation methods of crimes for gain in the entrepreneurship] : dys. ... d-ra yuryd. nauk. Kharkiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0502U000216> [in Ukrainian].
- Vorobiova, I. A. (2016). *Zabezpechennia ta vyreshennia tsyvilnoho pozovu v kryminalnomu provadzhenni* [Securing and resolving civil claims in criminal proceedings] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Vynnyk, A. O., Marmura, O. Z., Pasieka, O. F. (2023). *Kryminalni pravoporushennia u sferi hospodarskoi diialnosti (v skhemakh)* [Criminal Offenses in Economic Activity (In Schemes)] : navch. posib. / za red. O. F. Pasieky. Lviv. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5342/1/gospprav.pdf> [in Ukrainian].

Усатий, В. (2025). Доказування майнової шкоди в господарських кримінальних правопорушеннях. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (39). С. 175—188. DOI: [10.32353/khrife.2.2025.13](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2025.13).